Univerzita Karlova v Praze

Matematicko-fyzikální fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Lenka Koritarová

Holtova-Wintersova metoda pro sezónní vyrovnávání

Katedra pravděpodobnosti a matematické statistiky

Vedoucí bakalářské práce:	prof. RNDr. Tomáš Cipra, DrSc.
Studijní program:	Matematika
Studijní obor:	Finanční matematika

Praha 2014

Na tomto místě bych chtěla poděkovat svému vedoucímu práce prof. RNDr. Tomáši Ciprovi, DrSc. za jeho cenné rady, ochotu a čas, který mi při psaní bakalářské práce věnoval.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

Beru na vědomí, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorského zákona v platném znění, zejména skutečnost, že Univerzita Karlova v Praze má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona.

V Praze, dne 17. 4. 2014 Lenka Koritarová

Obsah

Název práce: Holtova-Wintersova metoda pro sezónní vyrovnávání

Autor: Lenka Koritarová

Katedra: Katedra pravděpodobnosti a matematické statistiky

Vedoucí bakalářské práce: prof. RNDr. Tomáš Cipra, DrSc., Katedra pravděpodobnosti a matematické statistiky

Abstrakt: Tato práce se zabývá metodami exponenciálního vyrovnávání u časových řad. Nejprve jsou popsány principy exponenciálního vyrovnávání, zaměříme se na základní přístupy: jednoduché, zdvojené vyrovnávání a Holtovu metodu. Tyto postupy jsou vhodné pro modelování časových řad bez sezónní složky. V praxi jsou ale velmi časté časové řady vykazující sezónnost, pro tyto časové řady se používá Holtova-Wintersova metoda, která je založena na principech exponenciálního vyrovnávaní. V poslední části práce je ukázáno použití této metody na reálných datech.

Klíčová slova: časová řada, exponenciální vyrovnávání, sezónnost, Holtova-Wintersonova metoda

Title: Holt-Winters method for exponential smoothing

Author: Lenka Koritarová

Department: Department of Probability and Mathematical Statistics

Supervisor: prof. RNDr. Tomáš Cipra, DrSc., Department of Probability and Mathematical Statistics

Abstract: This thesis deals with the methods of exponential smoothing. At first the principles of exponential smoothing are explained. We focus on basic approaches: single, double smoothing and the Holt´s method. These procedures are suitable for the modeling time series without seasonal component. However in practice there are frequent time series with seasonality. For such time series the Holt-Winter´s method is used. This method is based just on the principles of exponential smoothing. In the last part of this thesis, there is demonstrated using this methods on real data.

Keywords: time series, exponential smoothing, seasonality, Holt-Wintersons method

Úvod

Finanční, ekonomická, demografická a další data známe v podobě časových řad. Máme k dispozici pozorování s určitou frekvencí – např. denní, týdenní, měsíční, roční. Takto zadaná data se špatně analyzují, a proto úkolem statistiků je navrhovat různé modely a odhadovat jejich parametry, které nám pomůžou lépe popsat taková data. Z modelu snadněji vyčteme vlastnosti chování řady, můžeme také předpovídat budoucí hodnoty nebo testovat hypotézy.

Tato práce se zabývá jedním takovým modelem, a to exponenciálním vyrovnáváním. Jeho základy vytvořili Holt a Brown-Meyer. V první kapitole definujeme základní pojmy z oblasti časových řad a statistiky a popíšeme dekompozici časových řad na jednotlivé složky.

Poté ve druhé kapitole přejdeme k základním principům exponenciálního vyrovnávaní. Popíšeme si jednoduché, dvojité exponenciální vyrovnávání a také speciální případ dvojitého vyrovnávání tzv. Holtovu metodu. Tyto postupy lze použít, je-li řada očištěna o sezónní složku. Sezónní složka nám znesnadňuje analýzu časové řady, ale mnoho reálných časových řad (vývoj nezaměstnanosti, tržby, ...) obsahují výraznou sezónnost. Proto musíme tyto časové řady analyzovat pomocí jiného modelu, který zohledňuje i sezónnost dat.

Ve třetí kapitole se seznámíme s analýzou sezónních časových řad. Popíšeme Holtovu - Wintersonovu metodu a její vlastosti. Zaměříme se na aditivní a multiplikativní variantu tohoto modelu. Také rozšíříme Holtovu - Wintersovu metodu pro časové řady s dvěma sezónními cykly.

Čtvrtá kapitola se soustředí na praktickou aplikaci výše zmíněných metod. Pro obě varianty Holtovy - Wintersovy metody zvolíme vhodná data a pomocí softwaru na ně aplikujeme tyto metody.

1. Úvodní pojmy a vlastnosti časových řad

1.1 Základní pojmy

V této části si zavedeme základní pojmy a vlastnosti časových řad, které budeme potřebovat k popisu exponenciálního vyrovnávání.

Definice 1.

Nechť je dán pravděpodobnostní prostor $(\Omega,\ A,\ P)$*. Časovou řadou neboli náhodným procesem v diskrétním čase rozumíme posloupnost náhodných veličin* Y_t *na* $(\Omega,\ A,\ P)$*, kde index* $t \in Z$ *chápeme jako čas. Realizaci časové řady značíme obvykle jako* $\{y_t\}$*.*

Definice 2.

Časovou řadu nazveme bílý šum, pokud veličiny Y_t *jsou navzájem nekorelované, mají nulové střední hodnoty* $EY_t = 0$ *a stejný rozptyl* $E(Y_t)^2 = \sigma^2$*.*

Definice 3.

Nechť časová řada Y_t *splňuje podmínky z definice 2 a navíc platí, že* Y_i *mají normální rozdělení, pak tuto časovou řadu nazýváme normálním bílým šumem.*

Definice 4.

Nechť Y_t *je skutečná hodnota časové řady a* $\hat{Y}_t$ *její odhadnutá hodnota, pak*

$$SSE = \sum_{i=1}^{n} (Y_i - \hat{Y}_i)^2 \tag{1.1}$$

nazýváme součtem čtvercových chyb (sum of squared errors).

1.2 Dekompozice časových řad

Dekompozice neboli rozklad časových řad patří mezi základní postupy statistické analýzy. Časovou řadu můžeme rozložit do následujích složek:

- Trendová složka Tr_t

  Tato část popisuje dlouhodobé chování časové řady, můžeme ji popsat matematickými funkcemi. Zajímá nás její dlouhodobý růst nebo pokles, krátkodobé fluktuace při popisu trendu neuvažujeme.

- Sezónní složka Sz_t

  Popisuje sezónní výkyvy, které se pravidelně v průběhu roku opakují. Vyskytuje se nejčastěji u měsíčních a čtvrtletních časových řad. Je způsobena střídáním ročních období a s tím související ekonomickou aktivitou – např. nezaměstnanost vždy přes léto klesá a v zimě roste. V průběhu časového vývoje může dojít ke změně jejího charakteru.

- Cyklická složka C_t

  Vyjadřuje dlouhodobé fluktuace kolem trendu, délka cyklů i intenzita fluktuace bývají většinou proměnlivé. Vyskytuje se například u ekonomických řad v průběhu střídání hospodářského cyklu. Většinou ale neznáme její příčinu, a proto bývá obtížné ji od ostatních částí řady oddělit.

- Náhodná (reziduální) složka E_t

  Má čistě náhodný charakter, neřadí se mezi předchozí systematické složky, má vlastnosti bílého šumu (Definice 2) a někdy se vyskytuje v podobě normálního bílého šumu (Definice 3)

Dekompozici časových řad provádíme, proto abychom mohli řadu analyzovat po jednotlivých složkách, můžeme také snadněji předpovídat budoucí vývoj těchto částí než u nerozložené řady. Velmi často se zkoumá řada očištěna o nějakou složku, např. u ekonomických časových řad odstraňujeme sezónní složku. Časová řada nemusí obsahovat všechny složky, některé mohou zcela chybět.

Rozlišujeme dva typy dekompozice časové řady:

- Aditivní dekompozice

$$Y_t = Tr_t + Sz_t + C_t + E_t. \tag{1.2}$$

- Multiplikativní dekompozice

$$Y_t = Tr_t * Sz_t * C_t * E_t. \tag{1.3}$$

Při aditivním rozkladu jsou jednotlivé složky vyjádřené ve svých skutečných hodnotách. Při multiplikativní dekompozici se vyjadřuje v skutečné hodnotě trendová složka a ostatní části jsou vyjádřeny v relativních hodnotách vzhledem k trendu. Je zřejmé, že logaritmickou transformací multiplikativní dekompozice získáme aditivní dekompozici.

2. Exponenciální vyrovnávání

2.1 Základní principy exponenciálního vyrovnávání

V této kapitole předpokládáme, že řada je očištěna o sezónní složku a má tedy tvar:

$$Y_t = Tr_t + E_t. \tag{2.1}$$

Exponenciální vyrovnávání je v praxi velmi používaný nástroj pro analýzu časových řad. Název nesouvisí s tím, že by trendová křivka byla popsána exponenciální funkcí. Tento princip je založen na metodě klouzavých průměrů. Hodnota vyrovnané řady y_t, závisí ale na všech předchozích hodnotách $y_1,\ldots,y_t$, proto nemusíme řešit problém s volbou délky klouzavých průměrů. Od vyrovnání pomocí klouzavých průměrů se exponenciální vyrovnávání liší také tím, že jednotlivé pozorování vážíme do minulosti exponenciálně klesajícími váhami. Odhad parametrů je založen na vážené metodě nejmenších čtverců.

Minimalizujeme výraz

$$(y_t - \hat{y}_t)^2 + (y_{t-1} - \hat{y}_{t-1})^2\beta + (y_{t-2} - \hat{y}_{t-2})^2\beta^2 + \ldots, \tag{2.2}$$

kde β $(0 < \beta < 1)$ je *diskontní konstanta.*

Z (2.2) vidíme, že vyrovnaná hodnota $\hat{y}_t$ nejvíce závisí na současné pozorované hodnotě y_t. Pozorováním, která jsou vzdálenější do minulosti přiřazujeme stále menší váhy a tím klesá jejich dopad na vyrovnanou hodnotu v čase t.

Podle volby diskontní konstanty ovlivníme, jak rychle bude vliv jednotlivých pozorování klesat. Jestliže zvolíme konstantu β blízko k jedné, budou vzdálenější pozorování více ovlivňovat vyrovnanou hodnotu $\hat{y}_t$, než pokud se β bude blížit k nule. V tomto případě bude vliv minulých pozorování slábnout velmi rychle.

Princip této metody je výpočetně velmi jednoduchý. Lze ho převést na rekurentní vzorce, díky kterým nemusíme uchovávat velké množství dat.

Podle tvaru trendové křivky rozlišujeme následující typy exponenciálního vyrovnávání:

- jednoduché pro konstantní trend
- dvojité pro lineární trend
- trojité pro kvadratický trend

V další části práce popíšeme základní postupy jednoduchého a dvojitého exponenciálního vyrovnávání. Dále se budeme věnovat modifikaci dvojitého vyrovnávání a to tzv. Holtově metodě, ze které vychází Holtova-Wintersova metoda.

2.2 Jednoduché exponenciální vyrovnávání

Předpokládáme trendovou křivku ve tvaru

$$Tr_t = \beta_0. \tag{2.3}$$

Trend můžeme v krátkých časových úsecích považovat za konstantní. Musíme nalézt odhad paremetru β_0. Odhad β_0 bude záviset na čase ve kterém byl proveden.

Označme jako $b_0(t)$ odhad parametru β_0 v čase t. Bude představovat zároveň hodnotu trendu v čase t a také vyrovnanou hodnotu $\hat{y}_t$. Jeho velikost bude záviset na všech dostupných pozorovaných hodnotách $y_1, \ldots, y_t$. Podle (2.2) převedeme naši úlohu na

$$\min \sum_{j=1}^{\infty} (y_{t-j} - \beta_0)^2 \beta^j, \tag{2.4}$$

kde β $(0 < \beta < 1)$ je *diskontní konstanta.*

Výraz (2.4) má tvar nekonečné sumy, ale ve skutečnosti známe jen konečný počet hodnot. Toto vyjádření nám ale zjednoduší naše výpočty. Pokud zderivujeme (2.4) podle β_0 a derivaci položíme rovnou 0 dostaneme vztah pro odhad parametru β_0

$$b_0(t) = (1-\beta) \sum_{j=0}^{\infty} \beta^j y_{t-j} \tag{2.5}$$

nebo pro vyrovnanou hodnotu řady $\hat{y}_t$

$$\hat{y}_t = (1-\beta) \sum_{j=0}^{\infty} \beta^j y_{t-j}. \tag{2.6}$$

Z (2.6) vyplývá, že vyrovnaná hodnota řady je váženým součtem jednotlivých pozorování s exponenciálně klesajícími vahami

$$1-\beta, (1-\beta)\beta, (1-\beta)\beta^2, (1-\beta)\beta^3, \ldots$$

V případě výpočtu vyrovnaných hodnot řady $\hat{y}_t$ podle vztahu (2.6) musíme uchovávat všechna pozorování $y_1, \ldots y_t$. Vztah (2.6) lze ale převést na praktičtější rekurentní vyjádření, kdy pro výpočet $\hat{y}_t$ nám stačí znát aktuální hodnotu y_t a předchozí vyrovnanou hodnotu $\hat{y}_{t-1}$.

Potom

$$\begin{aligned}
\hat{y}_t &= (1-\beta) \sum_{j=0}^{\infty} \beta^j y_{t-j} = \\
&= (1-\beta) y_t + (1-\beta) \sum_{j=1}^{\infty} \beta^j y_{t-j} = \\
&= (1-\beta) y_t + \beta \underbrace{(1-\beta) \sum_{j=1}^{\infty} \beta^{j-1} y_{t-j}}_{\hat{y}_{t-1}} .
\end{aligned} \tag{2.7}$$

Položíme - li $\alpha = 1 - \beta$, můžeme vztah (2.7) přepsat jako

$$\hat{y}_t = \alpha y_t + (1 - \alpha)\hat{y}_{t-1}, \tag{2.8}$$

kde konstantu $\alpha (0 < \alpha < 1)$ nazveme *vyrovnávací konstantou.*

Předpovídání budoucích hodnot pro libovolné $\tau > 0$ je dáno vzorcem:

$$\hat{y}_{t+\tau} = \hat{y}_t. \tag{2.9}$$

Pro realizaci této metody ještě potřebujeme zvolit konstantu α a počáteční vyrovnanou hodnotu $\hat{y}_0$. Počáteční hodnota $\hat{y}_0$ se buď volí jako aritmetický průměr prvních několika hodnot nebo jako první pozorovaná hodnota y_1. Pro volbu vyrovnávací konstanty můžeme použít jeden z těchto způsobů

- Fixní hodnota

  Nejčastěji se volí $\alpha = 0,1$ nebo $\alpha = 0,2$.

- Výběr z několika hodnot dle nejmenší SSE

  Vybereme některé hodnoty α, např. $\alpha = 0,01;\ 0,02;\ \ldots;\ 0,03$ a z nich zvolíme tu, která poskytuje nejlepší předpovědi s minimálním SSE podle (1.1). Podle potřeby můžeme zvolit řidší nebo hustší dělení.

2.3 Dvojité exponenciální vyrovnávání

Dvojité exponenciální vyrovnávání využíváme pro řady s lokálně lineárním trendem.

$$Tr_{t-j} = \beta_0 + \beta_1(-j) \tag{2.10}$$

Označme $b_0(t)$ a $b_1(t)$ jako odhady parametrů β_0 a β_1. Použijeme váženou metodu nejmenších čtverců, odhady získáme minimalizací následujícího výrazu

$$\min \sum_{j=1}^{\infty} [(y_{t-j} - (\beta_0 + \beta_1(-j))]^2 \beta^j, \tag{2.11}$$

kde β $(0 < \beta < 1)$ je předem daná *diskontní konstanta.*

Nyní vypočteme parciální derivace podle β_0 a β_1. Pokud položíme tyto derivace rovny nule dostaneme soustavu normálních rovnic

$$\sum_{j=1}^{\infty} \beta^j y_{t-j} - \beta_0 \sum_{j=1}^{\infty} \beta^j + \beta_1 \sum_{j=1}^{\infty} j\beta^j = 0, \tag{2.12a}$$

$$\sum_{j=1}^{\infty} j\beta^j y_{t-j} - \beta_0 \sum_{j=1}^{\infty} j\beta^j + \beta_1 \sum_{j=1}^{\infty} j^2\beta^j = 0. \tag{2.12b}$$

Využijeme těchto vzorců pro součty řad

$$\sum_{j=1}^{\infty} \beta^j = \frac{1}{1-\beta},$$

$$\sum_{j=1}^{\infty} j\beta^j = \frac{\beta}{(1-\beta)^2},$$

$$\sum_{j=1}^{\infty} j^2\beta^j = \frac{\beta(1+\beta)}{(1-\beta)^3},$$

a zjednodušíme rovnice (2.12a) a (2.12b) na tvar

$$\beta_0 - \frac{\beta}{1-\beta}\beta_1 = (1-\beta)\sum_{j=1}^{\infty} \beta^j y_{t-j}, \tag{2.13a}$$

$$\beta\beta_0 - \frac{\beta(1+\beta)}{1-\beta}\beta_1 = (1-\beta)^2\sum_{j=1}^{\infty} j\beta^j y_{t-j}. \tag{2.13b}$$

Pro lepší orientaci zavedeme tzv. *vyrovnávací statistiku*

$$S_t = (1-\beta)\sum_{j=1}^{\infty} \beta^j y_{t-j}. \tag{2.14}$$

Výraz pro S_t je shodný s výrazem pro vyrovnanou hodnotu řady při použití jednoduchého exponenciálního vyrovnávání. Podle (2.8) ho také můžeme vyjádřit v rekurentním tvaru

$$S_t = \alpha y_t + (1-\alpha)S_{t-1}, \tag{2.15}$$

kde $\alpha = 1-\beta$.

Stejným způsobem zavedeme *dvojitou vyrovnávací statistiku* a vyjádříme ji v rekurentním tvaru

$$S_t^{[2]} = (1-\beta)\sum_{j=1}^{\infty} \beta^j S_{t-j}, \tag{2.16}$$

$$S_t^{[2]} = \alpha S_t + (1-\alpha)S_{t-1}^{[2]}. \tag{2.17}$$

Pokud použijeme vztahy pro vyrovnávací statistiky, lze rovnice soustavy (2.13a) a (2.13b) převést na tvar

$$\beta_0 - \frac{\beta}{1-\beta}\beta_1 = S_t, \tag{2.18a}$$

$$\beta\beta_0 - \frac{\beta(1+\beta)}{1-\beta}\beta_1 = S_t^{[2]} - (1-\beta)S_t. \tag{2.18b}$$

Z těchto rovnic vyjádříme vztahy pro odhady $b_0(t)$ a $b_1(t)$

$$b_0(t) = 2S_t - S_t^{[2]}, \tag{2.19}$$

$$b_1(t) = \frac{1-\beta}{\beta}(S_t - S_t^{[2]}). \tag{2.20}$$

Vyrovnaná hodnota časové řady $\hat{y}_t$ je rovna parametru $b_0(t)$

$$\hat{y}_t = 2S_t - S_t^{[2]}. \tag{2.21}$$

Předpověď pro libovolné $\tau > 0$ je dána vztahem

$$\hat{y}_{t+\tau} = b_0(t) + b_1(t)\tau = \left(2 + \frac{\alpha\tau}{1-\alpha}\right) S_t - \left(1 + \frac{\alpha\tau}{1-\alpha}\right) S_t^{[2]}, \tag{2.22}$$

kde $\alpha = 1 - \beta$ je vyrovnávací konstanta.

Pro realizaci musíme zvolit vyrovnávací konstantu α a počáteční hodnoty jednoduché a dvojité vyrovnávací statistiky S_0 a $S_0^{[2]}$. Konstantu α volíme stejným způsobem jako u jednoduchého exponenciálního vyrovnávání, tj. fixní volbou nebo výběrem ze sítě hodnot podle nejmenší SSE.

Hodnoty S_0 a $S_0^{[2]}$ získáme pomocí vztahů (2.19) a (2.20). Počátečním úsekem časové řady proložíme přímku. Metodou nejmenších čtverců odhadneme její parametry $b_0(0)$ a $b_1(0)$. Potom získáme vztahy pro S_0 a $S_0^{[2]}$

$$\begin{aligned} S_0 &= b_0 - \frac{1-\alpha}{\alpha} b_1(0), \\ S_0^{[2]} &= b_0 - \frac{2(1-\alpha)}{\alpha} b_1(0). \end{aligned} \tag{2.23}$$

2.4 Holtova metoda

Holtovou metodou se dá v praxi analyzovat velké množství časových řad. Je vhodná pro časové řady, kde se nevyskytuje sezónní složka. Trendovou křivku je možné lokálně popsat lineární funkcí, jejíž směrnice se může v čase měnit. Její výhodou je výpočetní jednoduchost jako u ostatních typů exponenciálního vyrovnávání. Stav časové řady je popsán úrovní L_t a směrnicí trendu T_t. Pro tento model jsou zapotřebí dvě vyrovnávací konstanty: α pro vyrovnávání úrovně L_t a β pro vyrovnání směrnice trendu T_t.

Pro vyrovnávací konstanty platí: $0 < \alpha < 1$, $0 < \beta < 1$.

Hodnota urovně L_t je zároveň vyrovnanou hodnotou časové řady v čase t.

$$\hat{y}_t = L_t. \tag{2.24}$$

Pro předpovídání budoucích hodnot použijeme směrnici trendu T_t, předpověď pro čas $t+\tau$ v čase t, $(\tau > 0)$ je dána vztahem

$$\hat{y}_{t+\tau}(t) = L_t + T_t\tau. \tag{2.25}$$

Hodnotu úrovně L_t získáme jako konvexní kombinaci aktuální hodnoty časové řady a aktuální vyrovnané hodnoty vypočtené v čase $t-1$.

$$L_t = \alpha y_t + (1-\alpha)(L_{t-1} + T_{t-1}). \tag{2.26}$$

Vzhledem k lineárnímu trendu můžeme T_t přibližně odhadnout jako

$$T_t \approx L_t - L_{t-1}.$$

Poté obdobně hodnotu směrnice trendu T_t vyjádříme jako konvexní kombinaci předchozí směrnice trendu a odhadu aktuální směrnice trendu.

$$T_t = \beta(L_t - L_{t-1}) + (1-\beta)T_{t-1}. \tag{2.27}$$

Pro inicializaci této metody volíme $L_0 = y_1$ a $T_0 = y_2 - y_1$. Vyrovnávací konstanty α a β volíme analogickým způsobem jako u jednoduchého exponenciálního vyrovnávání.

3. Sezónnost v časových řadách

Tato kapitola se zabývá analýzou časových řad, kde je přítomna sezónní složka. Tyto řady je obtížnější charakterizovat, protože sezónní složka nám může zkreslovat skutečné chování řady. Naším cílem bude tuto složku eliminovat, abychom mohli lépe popsat dlouhodobější zákonitosti v dané řadě a konstruovat přesnější předpovědi, případně pro očištěnou řadu navrhnout ekonometrický model.

Existuje více přístupů k sezónnosti dat. Popis těch nejjednodušších přístupů pro aditivní a multiplikativní dekompozici nalezneme v Cipra(2008). V této práci se ale budeme podrobněji zabývat Holtovou - Wintersovou metodou. Ještě předtím popíšeme regresní přístup k sezónnosti, protože tento postup je využíván u Holtovy - Wintersovy metody pro volbu počátečních hodnot.

3.1 Regresní přístup k sezónnosti

Kvalitativní proměnné se používají pro popis kvalitativních vlastností, např. sezónnost nebo zařazení do ratingové skupiny. Tyto vlastnosti nabývají konečného počtu hodnot, které označujeme jako kategorie, proto je označujeme jako kategoriální proměnné. Každou kvalitativní proměnnou můžeme vyjádřit jako lineární kombinaci tzv. *dummy proměnných*, které nabývají hodnoty nula a jedna. Obvykle se používá hodnota jedna pro přítomnost dané vlastnosti a nula pro její nepřítomnost.

Pro časovou řadu ve tvaru aditivní dekompozice se sezónnost modeluje jako kvalitativní proměnná v lineárním regresním modelu s použitím $s-1$ dummy proměnných, kde s je délka sezóny.

Regresní model je ve tvaru

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \alpha_2 x_{t2} + \ldots + \alpha_s x_{ts} + E_t. \tag{3.1}$$

Sezónní složku vyjádříme jako

$$Sz_t = \alpha_2 x_{t2} + \ldots + \alpha_s x_{ts}, \tag{3.2}$$

kde $x_{t2}, \ldots, x_{ts}$ jsou dummy proměnné definované

$$x_{tj} = \begin{cases} 1 & \text{pokud } t = j, \\ 0 & \text{jinak} \end{cases}.$$

Odhady parametrů $b_0, b_1, a_2, a_3, \ldots, a_s$ získáme metodou nejmenších čtverců. Trendová a sezónní složka jsou dány vztahy

$$Tr_t = b_0 + b_1 t, \tag{3.3}$$

$$Sz_1 = 0, Sz_2 = a_2, \ldots, Sz_s = a_s. \tag{3.4}$$

3.2 Holtova - Wintersova metoda

Tento model poprvé navrhl v roce 1960 Holtův postgraduální student Peter Winters. Funguje na principu exponenciálního vyrovnávání, ale dokáže si poradit se sezónními časovými řadami. Existuje ve dvou variantách: aditivní a multiplikativní. Pro obě varianty zavedeme tři vyrovnávací konstanty: α pro úroveň L_t, β pro směrnici trendu T_t a γ pro sezónní složku Sz_t. Aditivní metoda je vhodnější pro data s neměnnou sezóností, multiplikativní metodu můžeme použít pro časovou řadu, u které se sezónní složka mění v závislosti na úrovni této řady. U aditivní metody je sezónní složka vyjádřena v absolutní hodnotě, řada je očištěna o sezónní složku jejím odečtením. U multiplikativního modelu je vyjádřena v relativní hodnotě a řadu sezónně očistíme jejím vydělením.

Pro vyrovnávácí konstanty platí $0 < \alpha, \beta, \gamma < 1$.

3.3 Aditivní Holtova - Wintersonova metoda

Podobně jako Holtovu metodu, tak i tento model lze popsat pomocí rekurentních formulí. Jako u Holtovy metody budeme předpokládat lokálně lineární trend. Označme s jako počet pozorovaní v jedné sezóně (tzn. délku sezóny). V našem případě budeme nejčastěji používat čtvrtletní data, proto $s = 4$, pro měsíční data $s = 12$.

Úroveň řady L_t je rovna konvexní kombinaci aktuální pozorované hodnoty očištěnou o nejaktuálnější odhadnutou sezónní složku Sz_{t-s} z předchozí sezóny a součtu odhadu úrovně řady v čase $t-1$ a odhadu směrnice trendu v čase $t-1$.

$$L_t = \alpha(y_t - Sz_{t-s}) + (1-\alpha)(L_{t-1} + T_{t-1}) \tag{3.5}$$

Odhad směrnice trendu T_t je vyjádřen konvexní kombinací přibližného odhadu směrnice trendu T_t v čase t (neboť $T_t \approx L_t - L_{t-1}$) a předchozího odhadu směrnice trendu T_{t-1} v čase $t-1$.

$$T_t = \beta(L_t - L_{t-1}) + (1-\beta)T_{t-1} \tag{3.6}$$

Sezónní složka je popsána jako konvexní kombinace odhadu aktuální sezónní složky, který je vyjádřen rozdílem pozorované hodnoty y_t a úrovně L_t v čase t, a odhadu sezónní složky z času $t-s$ (použijeme nejaktuálnější hodnotu z předchozí sezóny).

$$Sz_t = \gamma(y_t - L_t) + (1-\gamma)Sz_{t-s} \tag{3.7}$$

Vyrovnaná hodnota $\hat{y}_t$ je poté rovna součtu úrovně a sezónní složky v čase t.

$$\hat{y}_t = L_t + Sz_t \tag{3.8}$$

Předpověď pro budoucí období je dána obdobným vztahem jako pro Holtovu metodu, kde navíc přičítáme sezónní složku. Musíme ale rozlišit, o kolik sezón dopředu předpovídáme. Můžeme očekávat, že předpovědi vzdálenější více do budoucnosti už nebudou tolik přesné.

$$\hat{y}_{t+\tau}(t) = L_t + \tau T_t + Sz_{t+\tau-s} \text{ pro } \tau = 1, \ldots, s, \tag{3.9}$$

$$\hat{y}_{t+\tau}(t) = L_t + \tau T_t + Sz_{t+\tau-2s} \text{ pro } \tau = s+1, \ldots, 2s. \tag{3.10}$$

Analogicky bychom dostali předpovědi pro další sezóny, tj. pro $\tau = 2s + 1, \ldots$

Pro realizaci této metody musíme zvolit vyrovnávací konstanty a počáteční hodnoty.

Pro volbu vyrovnávacích konstanty můžeme použít:

- Fixní hodnoty

  Nejčastěji se volí $\alpha, \gamma = 0,4$ a $\beta = 0,1$.

- Výběr ze sítě hodnot dle nejmenší SSE

  Podobně jako u exponenciálního vyrovnávání zvolíme síť hodnot pro konstanty α, β, γ a z nich vybereme ty hodnoty, které poskytují nejlepší předpovědi s minimálním SSE podle (1.1).

Pro volbu počátečních hodnot $L_0, T_0, Sz_{-s+1}, Sz_{-s+2}, \ldots, Sz_0$ použijeme regresní přístup k sezónnosti. Díky odhadům regresního modelu $b_0, b_1, a_2, a_3, \ldots, a_s$ odhadneme naše počáteční hodnoty jako

$$L_0 = b_0, T_0 = b_1, Sz_{-s+1} = 0, Sz_{-s+2} = a_2, \ldots, Sz_0 = a_s. \tag{3.11}$$

Vztahy pro Holtovu aditivní metodu lze také převést do tzv. *chybového tvaru* (viz Hyndman et al. (2008)). Označme jako e_t rozdíl aktuální hodnoty časové řady a hodnoty vypočtené v čase $t-1$ pro čas t podle (3.9).

$$e_t = y_t - (L_{t-1} + T_{t-1} + Sz_{t-s}) \tag{3.12}$$

Pro úroveň časové řady L_t můžeme rekurentní vztah (3.5) rozepsat

$$\begin{aligned} L_t &= \alpha(y_t - Sz_{t-s}) + (1-\alpha)(L_{t-1} + T_{t-1}) = \\ &= L_{t-1} + T_{t-1} + \alpha[y_t - (L_{t-1} + T_{t-1} + Sz_{t-s})] = \\ &= L_{t-1} + T_{t-1} + \alpha e_t. \end{aligned} \tag{3.13}$$

Směrnici trendu T_t lze vyjádřit

$$
\begin{aligned}
T_t &= \beta(L_t - L_{t-1}) + (1-\beta)T_{t-1} = \\
&= T_{t-1} + \beta \underbrace{(L_t - L_{t-1} - T_{t-1})}_{\alpha e_t} = \\
&= T_{t-1} + \beta\alpha e_t
\end{aligned} \tag{3.14}
$$

Při odvození chybového tvaru pro sezónní složku, za L_t dosadíme výše odvozený vztah (3.13)

$$
\begin{aligned}
Sz_t &= \gamma(y_t - L_t) + (1-\gamma)Sz_{t-s} = Sz_{t-s} + \gamma[y_t - (L_t + Sz_{t-s})] = \\
&= Sz_{t-s} + \gamma[y_t - (L_{t-1} + T_{t-1} + \alpha e_t + Sz_{t-s})] = \\
&= Sz_{t-s} + \gamma\left[y_t - (L_{t-1} + T_{t-1} + Sz_{t-s}) - \alpha e_t\right] = \\
&= Sz_{t-s} + \gamma(e_t - \alpha e_t) = Sz_{t-s} + \gamma(1-\alpha)e_t.
\end{aligned} \tag{3.15}
$$

Vyrovnaná hodnota $\hat{y}_t$ je rovna

$$\hat{y}_t = L_{t-1} + T_{t-1} + Sz_{t-s} + e_t. \tag{3.16}$$

3.4 Multiplikativní Holtova - Wintersova metoda

Rekurentní formule jsou analogické aditivní Holtově – Wintersově metodě. Předpokládáme časovou řadu s multiplikativní sezónní složkou, proto příslušné součty a rozdíly jsou nahrazeny součiny a podíly.

Vztahy pro úroveň, směrnici trendu, sezónnost a předpovědi jsou dány následujícími vzorci

$$L_t = \alpha \frac{y_t}{Sz_{t-s}} + (1-\alpha)(L_{t-1} + T_{t-1}), \tag{3.17}$$

$$T_t = \beta(L_t - L_{t-1}) + (1-\beta)T_{t-1}, \tag{3.18}$$

$$Sz_t = \gamma \frac{y_t}{L_t} + (1-\gamma)Sz_{t-s}, \tag{3.19}$$

$$\hat{y}_t = L_t Sz_t, \tag{3.20}$$

$$\hat{y}_{t+\tau}(t) = (L_t + T_t\tau)Sz_{t+\tau-s} \text{ pro } \tau = 1, \ldots, s, \tag{3.21}$$

$$\hat{y}_{t+\tau}(t) = (L_t + T_t\tau)Sz_{t+\tau-2s} \text{ pro } \tau = s+1, \ldots, 2s. \tag{3.22}$$

Obdobně bychom získali (nerealistické) předpovědi pro další sezóny, tj. pro $\tau = 2s + 1, \dots$

Pro realizaci je opět nutné zvolit vyrovnávací konstanty a počáteční hodnoty. Volba vyrovnávacích konstant je shodná s aditivní Holtovou – Wintersovou metodu. Pro volbu počátečních hodnot nemůžeme použít regresní přístup k sezónnosti, proto odhadneme počáteční hodnoty následujícími vztahy

$$\begin{aligned} T_0 &= \bar{y}_m - \frac{\bar{y}_1}{(m-1)s}, \\ L_0 &= \bar{y}_1 - \frac{s+1}{2} T_0, \\ Sz_{j-s} &= \frac{1}{m} \sum_{i=0}^{m-1} \frac{y_{j+s \cdot i}}{\bar{y}_{i+1} - (\frac{s+1}{2} - j) T_0} \text{ pro } j = 1, \dots, s. \end{aligned} \tag{3.23}$$

Obdobně jako aditivní Holtovu - Wintersovu metodu můžeme také převést všechny vztahy multiplikativní Holtovy - Wintersovy metody do chybového tvaru (viz Hyndman et al. (2008)). Označme jako e_t rozdíl aktuální hodnoty časové řady a hodnoty vypočtené v čase $t-1$ pro čas t podle (3.21).

$$e_t = y_t - (L_{t-1} + T_{t-1}) Sz_{t-s}. \tag{3.24}$$

Úroveň L_t

$$\begin{aligned} L_t &= \alpha \frac{y_t}{Sz_{t-s}} + (1-\alpha)(L_{t-1} + T_{t-1}) = \\ &= L_{t-1} + T_{t-1} + \frac{\alpha}{Sz_{t-s}} \left[y_t - (L_{t-1} + T_{t-1}) Sz_{t-s} \right] = \\ &= L_{t-1} + T_{t-1} + \frac{\alpha}{Sz_{t-s}} e_t. \end{aligned} \tag{3.25}$$

Směrnice trendu T_t, za L_t dosadíme předchozí vypočtený vztah (3.25)

$$T_t = \beta \underbrace{(L_t - L_{t-1})}_{\frac{\alpha}{Sz_{t-s}} e_t} + (1-\beta) T_{t-1} = T_{t-1} + \frac{\alpha\beta}{Sz_{t-s}} e_t. \tag{3.26}$$

Sezónní složka Sz_t

$$
\begin{aligned}
Sz_t &= \gamma\frac{y_t}{L_t} + (1-\gamma)Sz_{t-s} = Sz_{t-s} + \gamma\left(\frac{y_t}{L_t} - Sz_{t-s}\right) = \\
&= Sz_{t-s} + \frac{\gamma}{L_t}\left(y_t - L_t Sz_{t-s}\right) =
\end{aligned}
$$

Za L_t dosadíme jeho chybový tvar (3.23)

$$
\begin{aligned}
&= Sz_{t-s} + \frac{\gamma}{L_t}\left[y_t - \left(L_{t-1} + T_{t-1} + \frac{\alpha}{Sz_{t-s}}e_t\right)Sz_{t-s}\right] = \\
&= Sz_{t-s} + \frac{\gamma}{L_t}[\underbrace{y_t - (L_{t-1} + T_{t-1})\,Sz_{t-s}}_{e_t} - \alpha e_t] = \\
&= Sz_{t-s} + \frac{\gamma}{L_t}(e_t - \alpha e_t) = \\
&= Sz_{t-s} + \frac{\gamma}{L_t}\left[(1-\alpha)\,e_t\right].
\end{aligned}
\tag{3.27}
$$

3.5 Rozšíření Holtovy - Wintersovy metody pro časové řady s dvěma sezónními cykly

Holtova - Wintersova metoda je nejčastěji používaný model pro sezónní data. Dobře modeluje data s jednoduchou sezónností - např. data, která vykazují v průběhu jednoho roku týdenní, měsíční, čtvrtletní sezónnost. Existují, ale časové řady, které vykazují více sezónních cyklů - např. bylo zjištěno, že u spotřeby elektřiny, přístupů na webové stránky nebo využívání veřejné dopravy se vyskytuje hodinová sezónnost v rámci jednoho dne a také denní sezónnost během jednoho týdne. Pro tento typ časových řad není vhodná Holtova - Wintersova metoda. Taylor (2003) rozšířil ve své práci Holtovu - Wintersovu metodu, aby byla vhodná pro řady se dvěma sezónními cykly. Tato metoda opět existuje v aditivní a multiplikativní verzi. Vztahy jsou velmi podobné předchozí Holtově - Wintersově metodě. Sezónní složka se ale rozdělí do dvou částí a přibude nová vyrovnávací konstanta pro druhou část.

3.6 Aditivní metoda pro dva sezónní cykly

Označme s_1 délku prvního (kratšího) cyklu, s_2 délku druhého (delšího) cyklu. Pokud budeme uvažovat hodinovou sezónnost v rámci dne a denní sezónnost v průběhu týdne, potom $s_1 = 24$ a $s_2 = 168$. Zavedeme vyrovnávací konstantu α pro úroveň L_t, β pro směrnici trendu T_t, γ pro sezónnost v prvním cyklu $Sz_t^{(1)}$, δ pro sezónnost v druhém cyklu $Sz_t^{(2)}$.
Pro všechny vyrovnávací konstanty platí $0 < \alpha, \beta, \gamma, \delta < 1$. Uvedeme rekurentní vztahy pro jednotlivé složky časové řady a pro předpovědi

$$L_t = \alpha(y_t - Sz_{t-s_1}{}^{(1)} - Sz_{t-s_2}{}^{(2)}) + (1-\alpha)(L_{t-1} + T_{t-1}), \tag{3.28}$$

$$T_t = \beta(L_t - L_{t-1}) + (1-\beta)T_{t-1}, \tag{3.29}$$

$$Sz_t^{(1)} = \gamma(y_t - L_t - Sz_{t-s_2}{}^{(2)}) + (1-\gamma)Sz_{t-s_1}{}^{(1)}, \tag{3.30}$$

$$Sz_t^{(2)} = \delta(y_t - L_t - Sz_{t-s_1}{}^{(1)}) + (1-\delta)Sz_{t-s_2}{}^{(2)}, \tag{3.31}$$

$$\hat{y}_t = L_t + Sz_{t-s_1}{}^{(1)} + Sz_{t-s_2}{}^{(2)}, \tag{3.32}$$

$$\hat{y}_{t+\tau}(t) = L_t + T_t\tau + Sz_{t-s_1+\tau}{}^{(1)} + Sz_{t-s_2+\tau}{}^{(2)} \text{ pro } \tau \leq s_1. \tag{3.33}$$

3.7 Multiplikativní metoda pro dva sezónní cykly

Označení je stejné jako pro předchozí aditivní metody. Vztahy jsou analogické vzorcům (3.28) - (3.33). Vzhledem k multiplikativní sezónnosti nahradíme pouze příslušné součty součiny a rozdíly podíly.

$$L_t = \alpha\frac{y_t}{Sz_{t-s_1}{}^{(1)}Sz_{t-s_2}{}^{(2)}} + (1-\alpha)(L_{t-1} + T_{t-1}), \tag{3.34}$$

$$T_t = \beta(L_t - L_{t-1}) + (1-\beta)T_{t-1}, \tag{3.35}$$

$$Sz_t^{(1)} = \gamma\frac{y_t}{L_t Sz_{t-s_2}{}^{(2)}} + (1-\gamma)Sz_{t-s_1}{}^{(1)}, \tag{3.36}$$

$$Sz_t^{(2)} = \delta\frac{y_t}{L_t Sz_{t-s_1}{}^{(1)}} + (1-\delta)Sz_{t-s_2}{}^{(2)}, \tag{3.37}$$

$$\hat{y}_t = L_t Sz_{t-s_1}{}^{(1)} Sz_{t-s_2}{}^{(2)}, \tag{3.38}$$

$$\hat{y}_{t+\tau}(t) = (L_t + T_t\tau)Sz_{t-s_1+\tau}{}^{(1)} Sz_{t-s_2+\tau}{}^{(2)} \text{ pro } \tau \leq s_1. \tag{3.39}$$

Postup pro volbu počátečních hodnot i vyrovnávacích konstant lze nalézt v Taylor (2003).

Poznámka: Úplně stejným způsobem lze rozšířit Holtovu - Wintersovu metodu i pro více sezónních cyklů.

4. Aplikace Holtovy - Wintersovy metody na reálná data

V této časti se zaměříme na praktické použití Holtovy - Wintersovy metody. Vybereme data vhodná pro aditivní a multiplikativní verzi. Použijeme údaje o výši zdrojů hrubého domácího produktu. Aditivní Holtovu - Wintersovu metodu aplikujeme na profesní, vědecké, technické a administrativní činnosti, multiplikativní metodu na vývoj ve stavebnictví.

Příklad 1. : Aditivní Holtova - Wintersova metoda

Přehled dat pro tuto metodu uvádí tabulka 4.1. Máme k dispozici čtvrtletní údaje od 1995$Q1$ do 2012$Q4$, tedy délka řady $n = 42$ a $s = 4$. Z obrázku 4.1 vidíme, že tato data jsou vhodná pro použití aditivní Holtovy - Wintersovy metody, neboť se vzrůstajícím trendem sezónní výkyvy zůstávají přibližně na stejné úrovni.

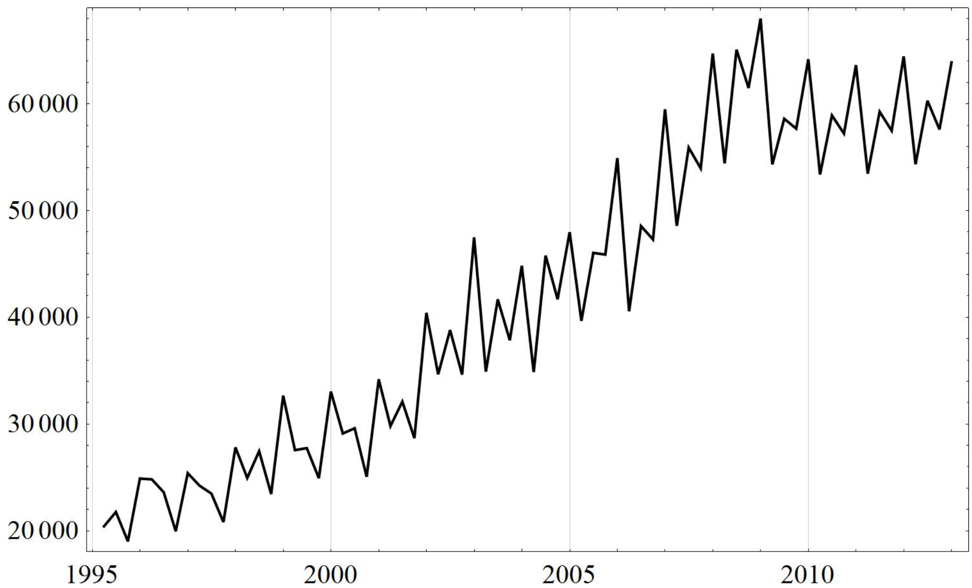

Obrázek 4.1: Vývoj výše zdroje HDP - profesní, vědecké, technické a administrativní činnosti v 1995 - 2012

Období	y_t (v mil. Kč)	Období	y_t (v mil. Kč)
1995$Q1$	20 424	2004$Q1$	34 870
1995$Q2$	21 766	2004$Q2$	45 791
1995$Q3$	19 014	2004$Q3$	41 697
1995$Q4$	24 899	2004$Q4$	47 982
1996$Q1$	24 824	2005$Q1$	39 677
1996$Q2$	23 615	2005$Q2$	46 042
1996$Q3$	19 958	2005$Q3$	45 883
1996$Q4$	25 402	2005$Q4$	54 920

1997$Q1$	24 234	2006$Q1$	40 565
1997$Q2$	23 489	2006$Q2$	48 555
1997$Q3$	20 826	2006$Q3$	47 298
1997$Q4$	27 818	2006$Q4$	59 499
1998$Q1$	24 954	2007$Q1$	48 576
1998$Q2$	27 464	2007$Q2$	55 907
1998$Q3$	23 453	2007$Q3$	53 958
1998$Q4$	32 669	2007$Q4$	64 709
1999$Q1$	27 564	2008$Q1$	54 430
1999$Q2$	27 746	2008$Q2$	65 079
1999$Q3$	24 932	2008$Q3$	61 494
1999$Q4$	33 051	2008$Q4$	67 991
2000$Q1$	29 123	2009$Q1$	54 331
2000$Q2$	29 607	2009$Q2$	58 608
2000$Q3$	25 066	2009$Q3$	57 681
2000$Q4$	34 200	2009$Q4$	64 179
2001$Q1$	29 815	2010$Q1$	53 390
2001$Q2$	32 108	2010$Q2$	58 920
2001$Q3$	28 686	2010$Q3$	57 223
2001$Q4$	40 422	2010$Q4$	63 634
2002$Q1$	34 663	2011$Q1$	53 464
2002$Q2$	38 816	2011$Q2$	59 268
2002$Q3$	34 640	2011$Q3$	57 493
2002$Q4$	47 498	2011$Q4$	64 457
2003$Q1$	34 917	2012$Q1$	54 344
2003$Q2$	41 688	2012$Q2$	60 294
2003$Q3$	37 856	2012$Q3$	57 606
2003$Q4$	44 840	2012$Q4$	63 881

Tabulka 4.1: Profesní, vědecké, techcnické a administratinvní činnosti 1995 - 2012

Nejdříve musíme odhadnout počáteční hodnoty $L_0, T_0, Sz_{-s+1}, Sz_{-s+2}, \ldots, Sz_0$. Použijeme regresní přístup k sezónnosti. Použijeme tento model dle vztahu (3.1) se třemi dummy proměnnými. Odhady parametrů b_0, b_1, a_2, a_3, a_4 určíme pomocí metody nejmenších čtverců. Využijeme tyto odhady a odhadneme počáteční hodnoty jako

$$L_0 = 14945.7, T_0 = 658.955,$$

$$Sz_{-3} = 0, Sz_{-2} = 3818.71, Sz_{-1} = 382.034, Sz_0 = 7905.69$$

.

Vyrovnávací konstanty α pro úroveň, β pro směrnici trendu a γ pro sezónnost zvolíme podle Cipra (2008) jako

$$\alpha = 0.4, \beta = 0.1, \gamma = 0.4.$$

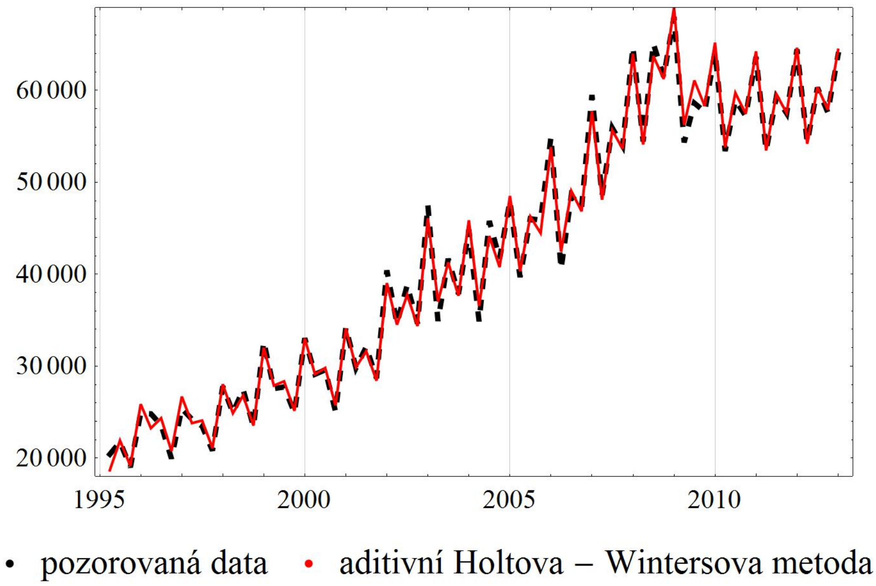

Obrázek 4.2: Vývoj výše zdroje HDP - profesní, vědecké, technické a administrativní činnosti v 1995 - 2012 a vyrovnání pomocí aditivní Holtovy - Wintersovy metody

Nyní můžeme spočítat $L_t, T_t, Sz_t, \hat{y}_t$ pro časy $t = 1, \ldots, 72$. Použijeme software Mathematica, vztahy implementujeme podle (3.5) - (3.8).

Na obrázku 4.2 je znázorněno vyrovnání těchto dat pomocí aditivní Holtovy - Wintersovy metody. Vidíme, že vyrovnaná řada je téměř shodná s pozorovanými hodnotami (tzn. že jednotlivé složky časové řady byly dobře odhadnuty). V tabulce 4.2 lze nalézt všechny vypočtené hodnoty. Na obrázku 4.3 je zobrazen rozklad naší časové řady na jednotlivé složky: úroveň, směrnici trendu a sezónnost.

Období	L_t	T_t	Sz_t	$\hat{y}_t$
1995Q1	17532.4	851.727	1156.63	18689.1
1995Q2	18209.4	834.253	3713.87	21923.3
1995Q3	18879.0	817.785	283.229	19162.2
1995Q4	18615.4	709.647	7256.86	25872.2
1996Q1	21062.0	883.341	2198.79	23260.8
1996Q2	21127.6	801.574	3223.27	24350.9
1996Q3	21027.4	711.396	-257.837	20769.6
1996Q4	20301.4	567.649	6394.38	26695.7
1997Q1	21335.5	614.297	2478.68	23814.2
1997Q2	21276.2	546.935	2819.09	24095.3
1997Q3	21527.4	517.364	-435.259	21092.1
1997Q4	21796.3	492.519	6245.3	28041.6
1998Q1	22363.4	499.979	2523.44	24886.9
1998Q2	23576.0	571.239	3246.66	26822.7
1998Q3	24043.6	560.88	-497.415	23546.2
1998Q4	25332.2	633.647	6681.9	32014.1

1999Q1	25595.7	596.635	2301.37	27897.1
1999Q2	25515.2	528.914	2840.33	28355.5
1999Q3	25798.2	504.328	-644.932	25153.3
1999Q4	26329.2	506.991	6697.88	33027.0
2000Q1	26830.3	506.41	2297.89	29128.2
2000Q2	27108.7	483.606	2703.51	29812.2
2000Q3	26839.8	408.351	-1096.47	25743.3
2000Q4	27349.7	418.511	6758.84	34108.6
2001Q1	27667.8	408.466	2237.62	29905.4
2001Q2	28607.5	461.596	3022.29	31629.8
2001Q3	29354.5	490.129	-925.268	28429.2
2001Q4	31372.0	642.871	7675.29	39047.3
2002Q1	32179.1	659.291	2336.14	34515.2
2002Q2	34020.5	777.504	3731.57	37752.1
2002Q3	35104.9	808.194	-741.128	34363.8
2002Q4	37476.9	964.578	8613.6	46090.5
2003Q1	36097.3	730.151	929.577	37026.8
2003Q2	37279.0	775.312	4002.53	41281.6
2003Q3	38271.5	797.024	-610.857	37660.6
2003Q4	37931.6	683.341	7931.5	45863.1
2004Q1	36745.2	496.358	-192.319	36552.8
2004Q2	39060.3	678.236	5093.8	44154.1
2004Q3	40766.3	781.009	5.78023	40772.0
2004Q4	40948.6	721.138	7572.27	48520.8
2005Q1	40949.5	649.123	-624.411	40325.1
2005Q2	41338.5	623.104	4937.69	46276.2
2005Q3	43527.8	779.729	945.532	44473.4
2005Q4	45523.6	901.336	8301.91	53825.5
2006Q1	44330.7	691.913	-1880.94	42449.8
2006Q2	44460.5	635.7	4600.4	49060.9
2006Q3	45598.7	685.949	1247.03	46845.8
2006Q4	48249.6	882.446	9480.89	57730.5
2007Q1	49662.0	935.441	-1562.98	48099.0
2007Q2	50881.1	963.806	4770.59	55651.7
2007Q3	52191.3	998.448	1454.88	53646.2
2007Q4	54005.1	1079.98	9970.09	63975.2
2008Q1	55448.2	1116.3	-1345.09	54103.2
2008Q2	58062.1	1266.05	5669.12	63731.2
2008Q3	59612.5	1294.49	1625.52	61238.0
2008Q4	59752.6	1179.04	9277.42	69030.0
2009Q1	58829.4	968.823	-2606.41	56223.0
2009Q2	57054.5	694.449	4022.88	61077.4
2009Q3	57071.6	626.711	1219.09	58290.6
2009Q4	56579.6	514.843	8606.22	65185.8
2010Q1	56655.2	470.923	-2869.94	53785.3
2010Q2	56234.5	381.762	3487.91	59722.4
2010Q3	56371.3	357.266	1072.11	57443.5
2010Q4	56048.3	289.233	8198.02	64246.3

2011Q1	56336.1	289.09	-2870.8	53465.3
2011Q2	56287.1	255.287	3285.09	59572.2
2011Q3	56493.8	250.425	1042.94	64631.7
2011Q4	56550.1	231.015	8081.56	57536.8
2012Q1	56954.6	248.361	-2766.72	54187.9
2012Q2	57125.3	240.598	3238.52	60363.9
2012Q3	57044.8	208.483	850.251	57895.0
2012Q4	56671.7	150.33	7732.64	64404.4

Tabulka 4.2: Aditivní Holtova - Wintersova metoda: vypočtená data

Na obrázku 4.4 je pro srovnání zobrazeno použití Holtovy metody (odstavec 2.4), která nezohledňuje sezónnost dat. Hodnoty vyrovnávacích konstant pro Holtovu metodu byly voleny $\alpha, \beta = 0.3$. Vyrovnaná časová řada se liší od původních hodnot, protože jsme ignorovali sezónní složku. Proto tato metoda není pro sezónní časové řady vhodná.

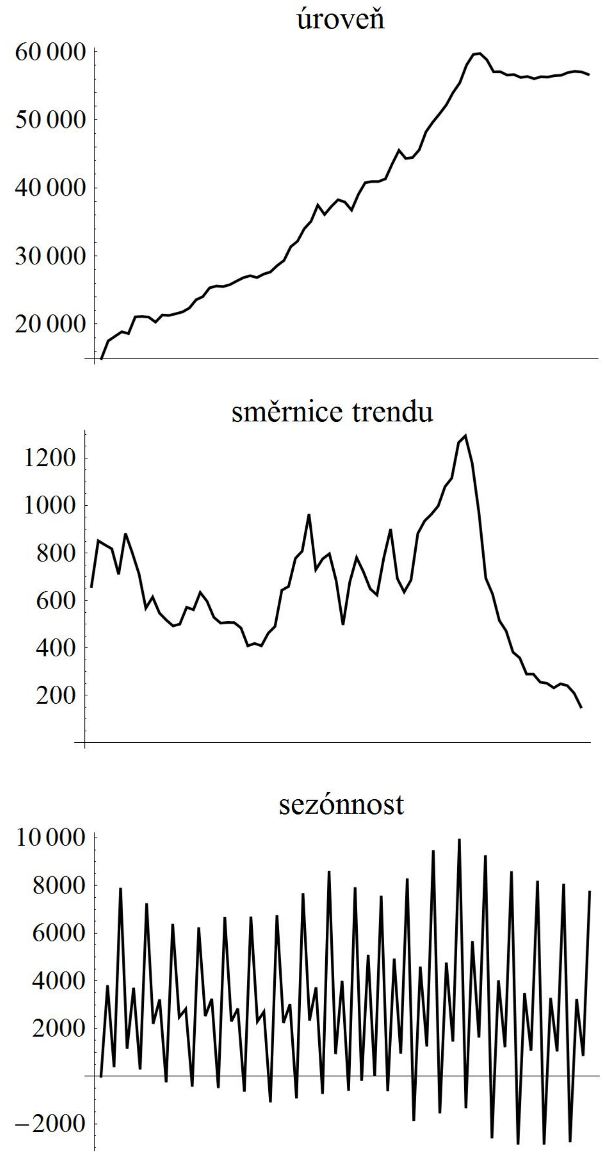

Obrázek 4.3: Rozklad na jednotlivé složky pomocí aditivní Holtovy - Wintersovy metody

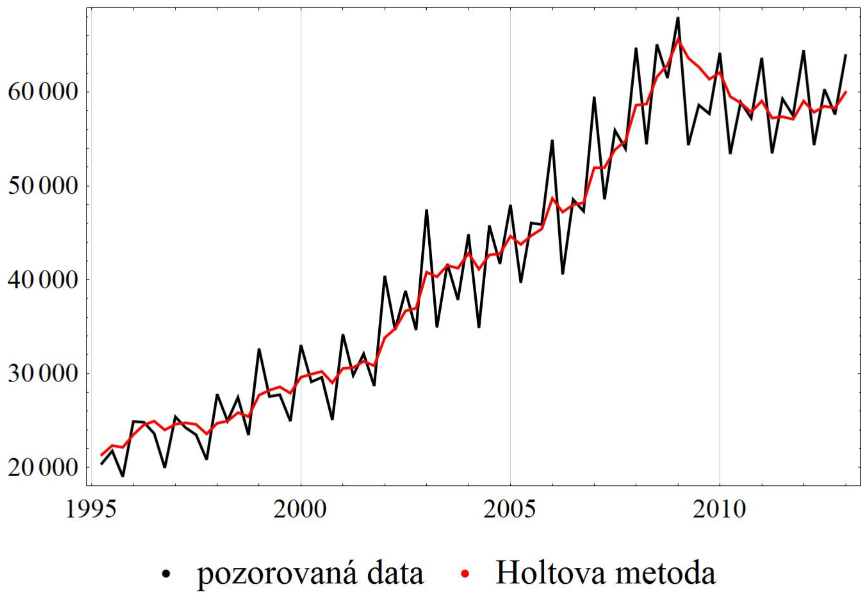

Obrázek 4.4: Vývoj výše zdroje HDP - profesní, vědecké, technické a administrativní činnosti v 1995 - 2012 a vyrovnání pomocí Holtovy metody

Příklad 2. : Multiplikativní Holtova - Wintersova metoda

Data máme k dispozici opět čtvrtletně od $1995Q1$ do $2012Q4$. Z obrázku 4.5 lze vidět, že tato data jsou vhodnější pro multiplikativní Holtovu - Wintersovu metodu, protože se vzrůstajícím trendem se zvyšují sezónní výkyvy. Číselné hodnoty pro jednotlivá čtvrtletí jsou v tabulce 4.3.

Období	y_t **(v mil. Kč)**	**Období**	y_t **(v mil. Kč)**
$1995Q1$	18 977	$2004Q1$	32 822
$1995Q2$	28 723	$2004Q2$	44 086
$1995Q3$	27 834	$2004Q3$	51 849
$1995Q4$	31 594	$2004Q4$	53 544
$1996Q1$	25 486	$2005Q1$	34 432
$1996Q2$	31 836	$2005Q2$	47 191
$1996Q3$	36 170	$2005Q3$	54 950
$1996Q4$	37 058	$2005Q4$	52 719
$1997Q1$	26 336	$2006Q1$	31 974
$1997Q2$	31 579	$2006Q2$	48 445
$1997Q3$	33 380	$2006Q3$	58 097
$1997Q4$	41 936	$2006Q4$	60 642
$1998Q1$	27 652	$2007Q1$	39 952
$1998Q2$	35 620	$2007Q2$	53 791
$1998Q3$	40 102	$2007Q3$	63 269
$1998Q4$	39 914	$2007Q4$	67 863
$1999Q1$	28 611	$2008Q1$	41 410
$1999Q2$	34 748	$2008Q2$	58 274
$1999Q3$	36 941	$2008Q3$	71 130
$1999Q4$	38 706	$2008Q4$	64 844

2000$Q1$	28 208	2009$Q1$	42 239
2000$Q2$	31 045	2009$Q2$	60 522
2000$Q3$	36 357	2009$Q3$	68 929
2000$Q4$	39 997	2009$Q4$	70 526
2001$Q1$	27 956	2010$Q1$	40 534
2001$Q2$	32 403	2010$Q2$	63 832
2001$Q3$	39 039	2010$Q3$	71 747
2001$Q4$	42 122	2010$Q4$	74 673
2002$Q1$	30 590	2011$Q1$	35 642
2002$Q2$	35 657	2011$Q2$	59 644
2002$Q3$	42 951	2011$Q3$	65 105
2002$Q4$	43 324	2011$Q4$	73 546
2003$Q1$	29 003	2012$Q1$	32 612
2003$Q2$	40 781	2012$Q2$	55 219
2003$Q3$	47 504	2012$Q3$	61 337
2003$Q4$	46 264	2012$Q4$	67 609

Tabulka 4.3: Stavebnictví 1995 $-$ 2012

Počáteční hodnoty $L_0, T_0, Sz_{-s+1}, Sz_{-s+2}, \ldots, Sz_0$ odhadneme s využitím vztahů (3.23). Pro naše data dostaneme tyto hodnoty

$$L_0 = 25774.2, T_0 = 403.121,$$

$$Sz_{-3} = 0.736799, Sz_{-2} = 0.987752, Sz_{-1} = 1.11261, Sz_0 = 1.15647$$

.

Vyrovnávací konstanty α pro úroveň, β pro směrnici trendu a γ pro sezónnost zvolíme stejně jako v předchozím příkladu

$$\alpha = 0.4, \beta = 0.1, \gamma = 0.4.$$

Pro výpočet $L_t, T_t, Sz_t, \hat{y}_t$ pro časy $t = 1, \ldots, 72$ využijeme rekurentních vztahů (3.17) - (3.20).

Na obrázku 4.6 je znázorněno vyrovnání těchto dat pomocí multiplikativní Holtovy - Wintersovy metody. Vyrovnaná řada je také téměř shodná s pozorovanými hodnotami. V tabulce 4.4 lze nalézt všechny vypočtené hodnoty. Na obrázku 4.7 je zobrazen rozklad této časové řady na jednotlivé složky: úroveň, směrnici trendu a sezónnost.

Období	L_t	T_t	Sz_t	$\hat{y}_t$
1995$Q1$	26008.8	386.269	0.733934	19088.7
1995$Q2$	27468.7	493.633	1.01092	27768.6
1995$Q3$	26784.2	375.817	1.08324	29013.7
1995$Q4$	27223.8	382.195	1.15809	31527.6
1996$Q1$	30453.7	666.963	0.775112	23605.0
1996$Q2$	31269.3	681.827	1.0138	31700.8
1996$Q3$	32526.9	739.405	1.09475	35608.7

1996$Q4$	32759.4	688.722	1.14734	37586.3
1997$Q1$	33659.7	709.877	0.778035	26188.4
1997$Q2$	33081.4	581.059	0.990114	32754.4
1997$Q3$	32393.9	454.204	1.06902	34629.9
1997$Q4$	34329.1	602.303	1.17704	40406.7
1998$Q1$	35175.2	626.679	0.78127	27481.3
1998$Q2$	35871.4	633.632	0.991265	35558.0
1998$Q3$	36908.1	673.94	1.07603	39714.2
1998$Q4$	36113.4	527.079	1.14832	41469.8
1999$Q1$	36632.8	526.305	0.781171	28616.4
1999$Q2$	36317.1	442.11	0.977477	35499.1
1999$Q3$	35787.9	344.975	1.05851	37881.7
1999$Q4$	35162.4	247.926	1.1293	39709.0
2000$Q1$	35690.1	275.911	0.784846	28011.3
2000$Q2$	34283.8	107.683	0.948698	32524.9
2000$Q3$	34373.9	105.924	1.05818	36373.8
2000$Q4$	34854.8	143.428	1.13659	39615.8
2001$Q1$	35246.8	168.287	0.788167	27780.4
2001$Q2$	34911.2	117.891	0.940481	32833.3
2001$Q3$	35774.5	192.431	1.07141	38329.1
2001$Q4$	36404.1	236.148	1.14478	41674.8
2002$Q1$	37508.8	323.002	0.799118	29973.9
2002$Q2$	37864.5	326.275	0.940969	35629.3
2002$Q3$	38949.8	402.177	1.08394	42219.1
2002$Q4$	38749.0	341.886	1.1341	43945.2
2003$Q1$	37972.1	230.0	0.78499	29807.7
2003$Q2$	40257.0	435.492	0.969788	39040.7
2003$Q3$	41945.7	560.81	1.10337	46281.5
2003$Q4$	41821.4	492.298	1.12295	46963.3
2004$Q1$	42113.0	472.233	0.782746	32963.8
2004$Q2$	43734.9	587.2	0.985084	43082.6
2004$Q3$	45389.9	693.98	1.11894	50788.6
2004$Q4$	46723.0	757.887	1.13217	52898.1
2005$Q1$	46084.0	618.203	0.76851	35416.0
2005$Q2$	47183.5	666.338	0.991114	46764.3
2005$Q3$	48353.5	716.699	1.12593	54442.8
2005$Q4$	48068.0	616.481	1.118	53740.2
2006$Q1$	45852.8	333.307	0.740034	33932.6
2006$Q2$	47263.4	441.039	1.00467	47484.0
2006$Q3$	49262.2	596.82	1.1473	56518.4
2006$Q4$	51612.0	772.112	1.14079	58878.2
2007$Q1$	53025.1	836.218	0.745402	39525.0
2007$Q2$	53733.2	823.405	1.00323	53906.9
2007$Q3$	54792.4	846.985	1.15026	63025.5
2007$Q4$	57178.8	1000.93	1.15921	66282.5
2008$Q1$	57129.4	895.893	0.737179	42114.6
2008$Q2$	58049.7	898.333	1.00348	58252.0
2008$Q3$	60104.1	1013.94	1.16353	69933.2

2008Q4	59046.0	806.734	1.13481	67005.8
2009Q1	58830.9	704.55	0.729497	42917.0
2009Q2	59846.0	735.607	1.00661	60241.5
2009Q3	60045.4	681.984	1.1573	69490.5
2009Q4	61295.7	738.812	1.14112	69945.6
2010Q1	59446.4	480.006	0.710441	42233.2
2010Q2	61321.0	619.467	1.02034	62568.6
2010Q3	61962.4	621.654	1.15754	71724.2
2010Q4	63725.8	735.831	1.15339	73500.4
2011Q1	58744.5	164.119	0.668956	39297.5
2011Q2	58727.1	145.965	1.01845	59810.7
2011Q3	57821.4	40.805	1.14491	66200.5
2011Q4	60223.5	276.928	1.18052	71094.9
2012Q1	55800.5	-193.066	0.63515	35441.6
2012Q2	55051.9	-248.619	1.01229	55728.2
2012Q3	54311.3	-297.81	1.13869	61843.9
2012Q4	55316.4	-167.528	1.1972	66224.8

Tabulka 4.4: Multiplikativní Holtova-Wintersova metoda: vypočtená data

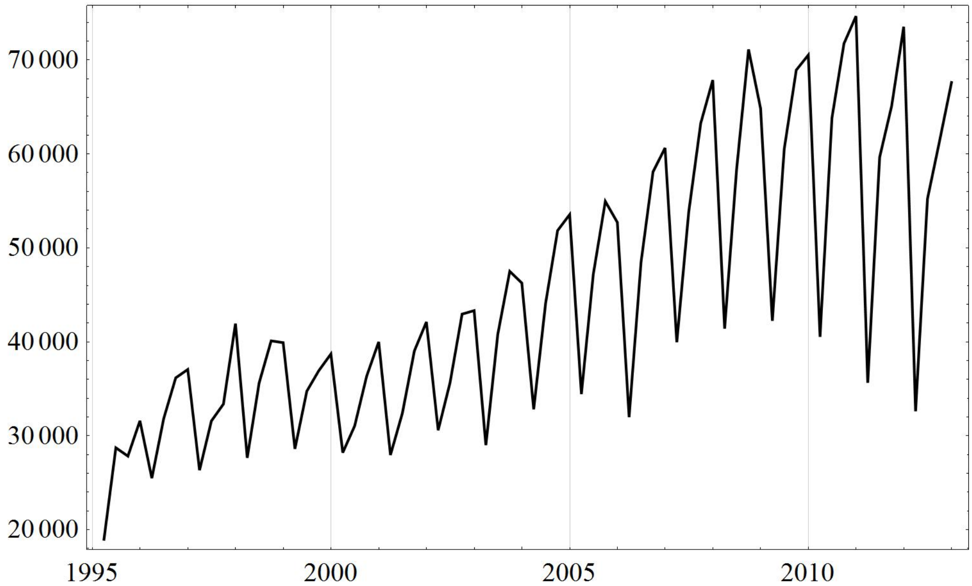

Obrázek 4.5: Vývoj výše zdroje HDP - stavebnictví v 1995 - 2012

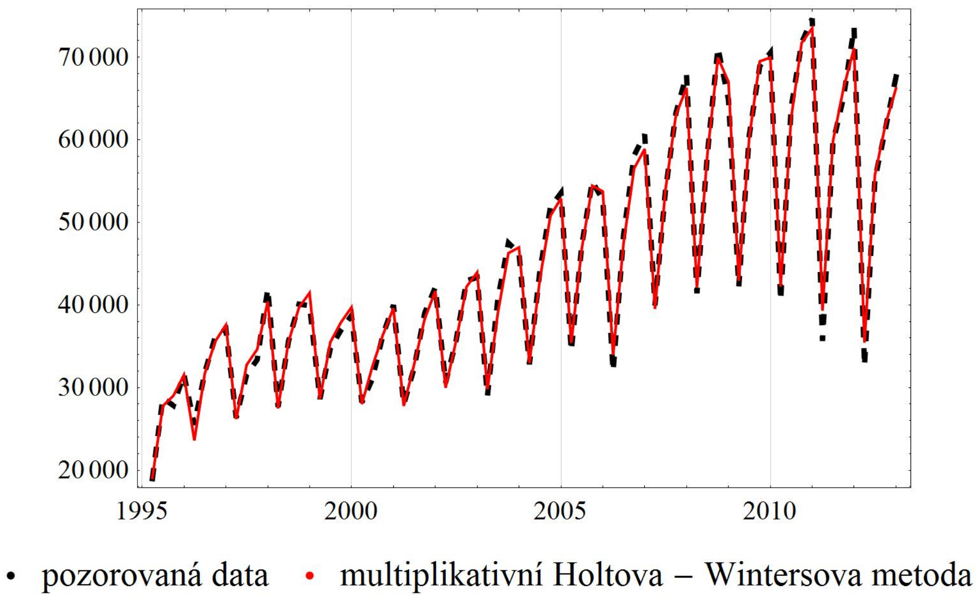

Obrázek 4.6: Vývoj výše zdroje HDP - stavebnictví a vyrovnání pomocí multiplikativní Holtovy - Wintersovy metody

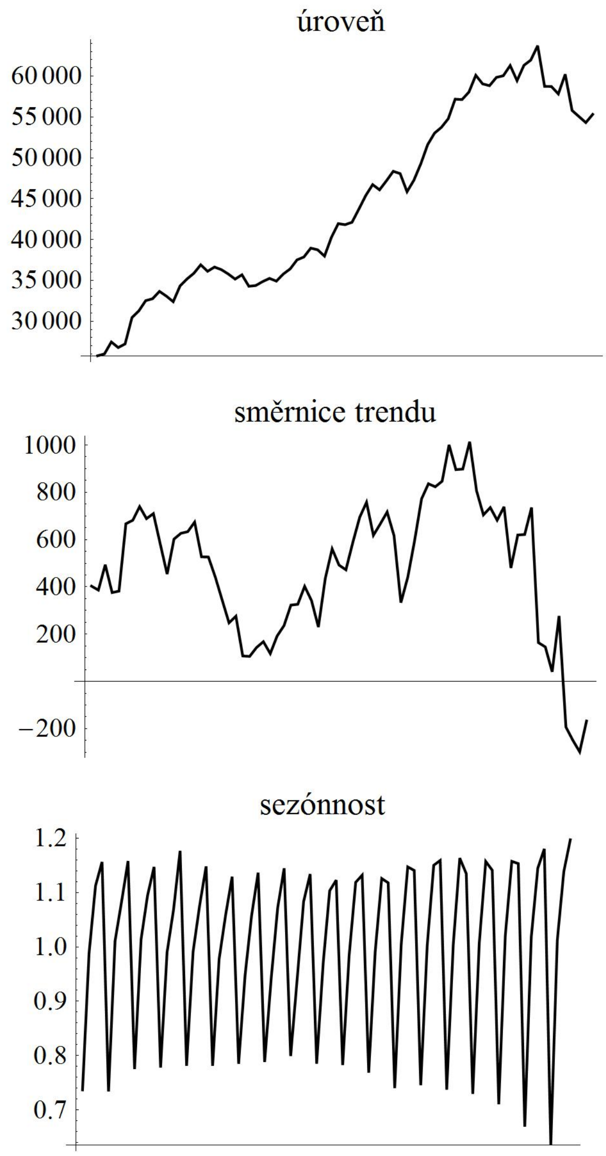

Obrázek 4.7: Rozklad na jednotlivé složky pomocí multiplikatini Holtovy - Wintersovy metody

Závěr

Cílem této práce bylo seznámit se s principy exponenciálního vyrovnávání a jeho rozšířením na sezónní časové řady. Exponenciální vyrovnávání patří mezi často používané dekompoziční techniky pro modelování časových řad. Vzorce pro vyrovnanou hodnotu časových řad lze převést do rekurentních formulí, které redukují paměťovou složitost výpočtu. Podle typu trendu lze volit mezi jednoduchým, dvojitým, trojitým exponenciálním vyrovnáváním, případně Holtovou metodou. Všechny tyto typy jsou vhodné pro časové řady bez sezónní složky. Pro eliminaci sezónní složky se používá Holtova - Wintersova metoda. Byla představena ve dvou variantách, pro aditivní a multiplikativní sezónnost. Stručně také bylo popsáno rozšíření této metody pro dva sezónní cykly. V poslední části práce bylo ukázáno použití Holtovy - Wintersovy metody na reálných datech. Grafické výstupy uvedených příkladů svědčí o tom, že daná metoda přes svou jednoduchost je poměrně účinným dekompozičním nástrojem.

Seznam obrázků

Seznam tabulek

Literatura

[1] CIPRA T. *Finanční ekonometrie*. 1. vyd. Ekopress, Praha, 1986.

[2] CIPRA T. *Analýza časových řad s aplikacemi v ekonomii.* 1. vydání. Státní nakladatelství technické literatury, Praha ; Alfa, Bratislava, 1986.

[3] HYNDMAN, R. J. et al. *Forecasting with exponential smoothing: the state space approach.* Springer, Berlín, 2008.

[4] TAYLOR, James W. *Short-term electricity demand forecasting using double seasonal exponential smoothing.* Journal of Operational Research Society, Vol. 54, 2003, str. 799-805.

[5] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, Časové řady ukazatelů čtvrtletních účtů, *Tab_Z Zdroje hrubého domácího produktu* [online].
Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/hdp_cr>.